

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

Кафедра _____ фінансів _____

**РЕФЕРАТ
кваліфікаційної роботи
на здобуття освітнього ступеня магістра**

зі спеціальності Фінанси, банківська справа та страхування
за магістерською програмою професійного спрямування
Державні та муніципальні фінанси

на тему: «Вдосконалення фінансового механізму реалізації соціальної
політики України»

Виконавець:
студент_6-М групи ЦЗФН
Балан М. М.

Науковий керівник:
К.е.н., доц..
Слатвінська М. О.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Актуальність проведення дієвої та ефективної соціальної політики особливої гостроти набуває у транзитивних суспільствах, у яких відбувається кардинальне реформування усіх сфер економіки і суспільного життя. Зазвичай, економічні та суспільно-політичні реформи супроводжуються погіршенням рівня життя населення, зростанням рівня його диференціації за доходами і майновим статусом, підвищення показників депривації. Якщо держава не буде адекватно реагувати на ці негативні явища, то вони можуть перерости у реальні загрози національній безпеці країни. Разом з тим, можливості держави забезпечити належне фінансування програм соціальної політики обмежені наявними ресурсами централізованих фондів. За цих обставин, питання пошуку інноваційних підходів та методів вирішення соціальних проблем, забезпечення стійкого нарощування суспільного добробуту перебувають на вістрі інтересів наукової спільноти. Теоретичні та прикладні питання застосування фінансових методів й інструментів регулювання соціальних процесів і вирішення соціальних проблем висвітлюються у публікаціях І. Гнибіденко, О. Головніної, В. Горина, Н. Коленди, Е. Лібанової, О. Макарової, І. Пріхно, І. Сидор, А. Сидорчука, Н. Холода та інших. Втім, значна частина вчених обмежуються проведенням поверхового аналізу фінансування соціальних проблем за рахунок коштів бюджету чи системи соціального страхування, недостатньо розкриваючи такі аспекти фінансового забезпечення чи регулювання соціальної політики, як ефективність використання коштів, впровадження ринкових методів у процес надання соціальних виплат чи суспільних благ і послуг, залучення недержавного сектору економіки до вирішення соціальних проблем. Вищевикладене обумовлює вибір теми дослідження, дає змогу сформулювати його мету, об'єкт, предмет і завдання.

Метою і завданням дослідження є висвітлення теорії та практики функціонування фінансового механізму реалізації соціальної політики, виявлення проблем у цій сфері та формулювання пропозицій щодо їхнього вирішення.

Поставлена мета обумовлює необхідність вирішення таких **завдань**:

- дослідження економічної сутності та розкриття призначення соціальної політики і необхідності застосування фінансового інструментарію для її реалізації;
- висвітлення змісту, структури та ключових ознак складових фінансового механізму реалізації соціальної політики;
- аналіз фінансового забезпечення соціальної політики за рахунок ресурсів системи публічних фінансів;
- розкриття ролі приватного сектору економіки у фінансовому забезпеченні соціальної політики;
- оцінювання практики фінансового регулювання соціального розвитку суспільства в контексті аналізу його ефективності;
- вивчення зарубіжного досвіду застосування фінансового інструментарію для реалізації соціальної політики, а оцінювання можливостей його впровадження в Україні;
- розробка пропозицій щодо векторів оптимізації практики застосування фінансових важелів та інструментів для реалізації соціальної політики в сучасних умовах.

Об'єктом дослідження є соціальна політика та фінансовий механізм її реалізації.

Предметом дослідження є теоретичні та прикладні аспекти застосування фінансового інструментарію для реалізації завдань соціальної політики в Україні.

Методологічна база. Наукове дослідження базується на діалектичному і системному підході до пізнання економічних явищ і процесів, що передбачає їх вивчення у зв'язку і взаємозалежності. В процесі роботи знайшли застосування такі наукові методи: узагальнення, систематизації, групування, синтезу – при дослідженні теоретичних засад соціальної політики, підсистем, методів, важелів та інструментів фінансового механізму її реалізації; методи економічного аналізу, порівняння – при оцінюванні практики фінансового забезпечення соціальної політики за рахунок ресурсів системи публічних фінансів, приватного сектору економіки, а також досвіду

фінансового регулювання соціального розвитку; синтезу, групування, порівняння та низка інших – при оцінюванні можливостей щодо запозичення зарубіжного досвіду застосування фінансового інструментарію для вирішення соціальних проблем та окреслення векторів його реформування в Україні.

Інформаційна база написання дипломної роботи складають Конституція України, законодавчі та нормативні акти, монографічна література, наукові праці провідних вітчизняних та зарубіжних вчених з питань фінансового забезпечення соціальної політики в Україні та інших державах, матеріали періодичних видань, ресурси Інтернету та інші джерела інформації. А також аналітичні й статистичні матеріали Державної казначейської служби України, Державної служби статистики України, Пенсійного фонду України та інших фондів соціального страхування, Міністерства економічного розвитку і торгівлі України та інших органів державної влади, статистичної служби ЄС Eurostat та інші дані.

Наукова новизна полягає у тому, що в процесі дослідження було виявлено й оцінено вплив суспільно-політичних та економічних подій на застосування фінансових важелів та інструментів для реалізації пріоритетів соціальної політики в Україні, проаналізовані недоліки та проблемні моменти цієї практики та вказано на можливі шляхи їхнього вирішення.

Логічна послідовність розкриття теми дослідження обумовила відповідну структуру роботи, яка складається з вступу, трьох розділів і висновків. Робота виконана на 123 сторінках основного змісту, містить 8 таблиць, 12 рисунків, список літератури налічує 138 позиції.

Окремі теоретичні та практичні результати дипломної роботи апробовані на студентській науково-практичній конференції “Стабілізація фінансово-економічної системи України” 3-7 квітня 2017 року у науковій публікації «Джерела фінансування соціального захисту» та II Всеукраїнській науково-практичній інтернет-конференції студентів, аспірантів та молодих вчених «Сучасні інструменти управління корпоративними фінансами» м. Київ 7 грудня 2018 р.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

В першому розділі розкриті теоретичні основи соціальної політики на усіх рівнях економічної системи (держави, суб'єкта господарювання, фізичних особи), а також наукові підходи до її фінансового забезпечення і регулювання. Поряд з цим, висвітлені теоретичні погляди на трактування сутності, специфіки фінансового забезпечення соціальної політики, а також вибору інструментів та важелів її регулювання.

Другий розділ присвячений аналізу практики функціонування фінансового механізму реалізації соціальної політики в Україні: проаналізовано практику використання фінансових ресурсів бюджетної системи та фондів соціального страхування на соціальне забезпечення громадян і надання їм суспільних послуг; оцінено роль приватного сектору економіки у фінансуванні соціальної політики і вирішенні соціальних проблем; проаналізований досвід фінансового регулювання соціального розвитку в Україні та вказано на його проблемні моменти.

Третій розділ дипломної роботи присвячений вивченню зарубіжного досвіду застосування фінансового інструментарію для реалізації соціальної політики в частині забезпечення функціонування системи соціальних трансфертів, виконання програм захисту особистих доходів та зниження ризику бідності. Іншим питанням розділу було формування векторів вдосконалення фінансового механізму реалізації соціальної політики в Україні в період нестабільності нашої економіки.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дозволило зробити висновки, основні з яких такі:

Серед важливих передумов ефективності соціальної політики не останнє місце належить наявності дієвого фінансового механізму, який дає змогу реалізувати поставлені завдання у соціальній площині. Як показує практика, спрямування значних обсягів фінансових ресурсів на соціальні цілі

зовсім не гарантує високого рівня добробуту населення та задоволення його потреб, а тому в сучасний період гостро стоїть питання вибору дієвих важелів та інструментів фінансового впливу на соціально-економічні процеси.

Результати дослідження теоретичних і прикладних проблем застосування складових фінансового механізму для реалізації завдань соціальної політики дали можливість сформулювати наступні висновки дипломної роботи:

– проведення економічно виваженої та ефективної соціальної політики є одним із головних інструментів забезпечення національної безпеки у соціальній сфері. Її мета полягає у створенні умов для забезпечення гідного рівня життя кожному громадянину, досягненні сталого економічного, соціального, духовно-культурного розвитку суспільства. Однак, питання цілей, напрямів, суб'єктності реалізації соціальної політики мають дискусійний характер. Науковці переважно соціальну політику трактують як сукупність певних дій, цілеспрямовану діяльність у соціальній сфері життя суспільства. Найбільші дискусії викликають питання сфери охоплення та суб'єктності соціальної політики. Нерідко сферу проведення соціальної політики обмежують соціальним забезпеченням, однак більшість вчених зараховує до неї також питання надання медичних, освітніх та духовно-культурних послуг населенню. Водночас, крім держави, до суб'єктів соціальної політики в теперішній час зараховують суб'єктів підприємництва, інститути громадянського суспільства, фізичних осіб. Відтак, цілі соціальної політики на кожному рівні економічної системи зазнають модифікації;

– головними складовими соціальної політики є політика у сфері розподілу і перерозподілу ВВП, демографічна політика, політика зайнятості, соціального забезпечення та соціального страхування, політика забезпечення соціального діалогу. У кожному із цих напрямів реалізується комплекс завдань, які в сукупності складають зміст соціальної політики. У науковій літературі соціальну політику класифікують за багатьма ознаками, головними з яких є ставлення держави до вирішення соціальних проблем, а також масштаби розвитку державного сектора. Узагальнення ознак основних

світових моделей соціальної політики вказало на те, що в Україні утверджується її ліберальний тип, який передбачає звуження обсягів соціальних зобов'язань держави та обмеження її участі у вирішенні соціальних проблем;

– питання сутності фінансового механізму в науковій літературі широко розкриті, а в його структурі традиційно виділяють дві підсистеми: фінансове забезпечення та фінансове регулювання, кожна із яких має власний набір важелів та інструментів фінансового впливу на перебіг соціально-соціальних процесів. Попри дискусійний характер трактування суті та місця фінансового забезпечення, більшість вчених виділяють у його складі джерела, форми і напрями фінансування. Фінансове забезпечення соціальної політики можна охарактеризувати з кількох позицій, а його внутрішня структура тісно залежить від моделі соціальної політики, яка провадиться в країні. Традиційним джерелом фінансування соціальної політики є ресурси держави, приватний сектор задіяний у фінансуванні соціальних проблем у рамках корпоративної соціальної відповідальності. В теперішній час зростає роль фінансових ресурсів приватних осіб та інститутів громадянського суспільства у фінансуванні соціальної політики та вирішенні соціальних проблем. Форми фінансування соціальної політики можна розмежувати за двома ознаками: за джерелом походження коштів (самофінансування і зовнішнє фінансування), за умовами надання/залучення коштів (безповоротне фінансування і кредитування);

– не зважаючи на дискусії щодо сутності та місця фінансового регулювання у складі фінансового механізму, в загальному його визначають як сукупність важелів фінансового характеру щодо впливу на діяльність об'єкта управління. Фінансове регулювання соціальної політики слід розглядати у різних аспектах: у часовому вимірі (оперативне і стратегічне), за напрямками (регулювання доходів населення, зайнятості, соціальних послуг та ін.) чи методами (пряме та непряме) регулювання, які передбачають комбінування певних фінансових інструментів для вирішення поставлених завдань. Найважливішими інструментами фінансового регулювання соціальної політики залишаються податки на особисті доходи та соціальні

трансферти. Охарактеризовані основні елементи оподаткування доходів населення в контексті їх спрямованості на забезпечення соціальної справедливості й вирішення соціальних проблем. Соціальні трансферти прийнято розмежовувати на виплати за соціальним страхуванням та соціальні допомоги, а одним із ключових питань практики їх надання є забезпечення адресності. Перспективними інструментами фінансового регулювання соціальної політики є фінансові стимули для суб'єктів господарювання, які практикують благодійництво;

– система публічних фінансів залишається провідним джерелом коштів для реалізації соціальної політики, але участь держави у вирішенні соціальних проблем зазнає трансформації. Обсяг ресурсів бюджетної системи, направлених на потреби соціальної політики поступово зростає і в 2016 році сягнув 334 млрд. грн. Ці видатки об'єднують фінансування соціального захисту населення та охорони здоров'я. Аналіз тенденцій зміни видатків бюджетів на соціальну політику показав, що вони тісно пов'язані з суспільно-політичними процесами в країні та слабо кореспондують з показниками економічної динаміки. Зростання видатків бюджету має переважно інфляційну природу, а в останні роки пов'язане із проведенням фіскальних і соціальних реформ. Основними подіями останніх років, які вплинули на динаміку видатків бюджетів на соціальний захист населення були: відмова від підвищення соціальних стандартів у 2014-2015 рр.; дворазове зниження базової ставки ЄСВ; різке підвищення рівня мінімальної заробітної плати; приведення тарифів на природний газ і комунальні послуги до ринкових цін. Внаслідок цього, понад 1/2 сукупних видатків бюджету на соціальний захист населення складають видатки на фінансову допомогу Пенсійному фонду України, в тому числі більше 71 млрд. грн. – на покриття його дефіциту. На 2018 рік понад 73 млрд. грн. коштів передбачено виділити на фінансування програми житлових субсидій, учасниками якої є понад 40% населення країни. Не зважаючи на масоване зростання видатків бюджетів на соціальний захист, в Україні утвердились низькі стандарти життя, а ефективність соціальних програм неприйнятна;

– фінансові ресурси бюджетної системи відіграють провідну роль у наданні медичних послуг, але відносні показники фінансування охорони здоров'я з року в рік знижуються. Внаслідок цього, галузь відчуває перманентну нестачу коштів для свого належного функціонування, якість медичних послуг залишається низькою, що веде до погіршення демографічної ситуації в країні. Вирішити ці проблеми покликана медична реформа, яка передбачає встановлення зв'язку між обсягом фінансування та обсягом наданих медичних послуг;

– система соціального страхування впродовж останніх років перебуває у стані фактичної неплатоспроможності, оскільки її власні фінансові ресурси у 2013-2015 рр. не збільшувались, а через реформу ЄСВ у 2016 році впали на 30% до 134,5 млрд. грн. У структурі видатків соціального страхування майже 9/10 коштів припадає на пенсійне забезпечення, його обсяги тісно кореспондують із підвищенням розмірів пенсійних виплат та зміною кількості пенсіонерів. Однак, ефективність системи соціального страхування у контексті захисту від бідності є вкрай низькою, за міжнародними оцінками бідними є від 70% до 90% загальної чисельності осіб, які отримують соціальні виплати за соціальним страхуванням;

– роль фінансових ресурсів приватного бізнесу у фінансуванні соціальної політики поступово зростає. В Україні поступово формується правове поле участі бізнесу у фінансуванні соціальних ініціатив, однак становлення корпоративної соціальної відповідальності відбувається в умовах домінування держави у цій сфері, олігархічної економіки та слабого розвитку громадянського суспільства. Більшість компаній не мають визначених стратегій корпоративної соціальної відповідальності та обмежуються фінансуванням точкових соціальних проєктів. Лідерами у реалізації соціальних ініціатив є компанії з вітчизняним капіталом, при цьому більшість компаній схильні приховувати свої соціально відповідальні практики або вважають розкриття цієї інформації необов'язковим. Перешкодами для розвитку соціальної відповідальності бізнесу є несформованість законодавства, відсутність сприяння з боку влади і суспільства, відсутність фіскальних стимулів. Перспективним методом

вирішення соціальних проблем є розвиток соціального підприємництва. Не зважаючи на кілька спроб стимулювати його розвиток, на сьогодні їх налічується всього кілька десятків. Стримують розвиток соціального підприємництва відсутність сприяння з боку влади, байдужість суспільства, проблеми у доступі до джерел фінансування, високі адміністративні витрати;

– головну роль серед інструментів фінансового регулювання соціальної політики відіграє оподаткування доходів населення. Існуюча в Україні модель оподаткування особистих доходів розвивається у напрямку зниження ставок податку для пасивних доходів (доходи від інвестування, спадщина) за одночасної стабільності ставок для активних доходів, а тому зорієнтована на захист інтересів заможних верств населення і має антисоціальний характер. Єдина базова ставка податку і пільгове оподаткування інвестиційних доходів зменшують фіскальні зобов'язання переважно для багатих громадян, тоді як для бідних фіскальний тиск є вищим. Внаслідок цього, в Україні зберігаються надмірні масштаби майнової нерівності та диференціації населення за доходами. Негативний характер має практика застосування податкової соціальної пільги, яка не спроможна виконати свого головного призначення, а саме забезпечити в кінцевому рахунку чистий дохід платника на рівні, який достатній для нормальної життєдіяльності людини. З підвищенням рівня мінімальної заробітної плати соціальна податкова пільга взагалі втратила сенс. Аналіз впливу податків на рівень доходів працюючих за показником відношення нетто- і бруто- зарплати засвідчив, що в Україні домінує ліберальний тип політики оподаткування особистих доходів. Дискусійний характер має практика застосування також інших інструментів фінансового регулювання, таких як дотації за створення робочих місць, а фінансові стимули для підприємств, які забезпечують для працівників участь у добровільному медичному і пенсійному страхуванні взагалі відсутні. Новації у практиці адміністрування ЄСВ посилили його деструктивний характер, має місце несправедливий диспаритет у розподілі фіскального навантаження на користь роботодавців, що не має аналогів у країнах Європи;

– в основу проведення соціальної політики в країнах ЄС покладені ідеї про інклюзивне економічне зростання, тобто таке зростання, яке

супроводжується підвищенням показників інклюзії, тобто залучення до суспільного життя тих громадян, які раніше цього не могли робити через бідність, відсутність освіти чи інші причини. Вирішити проблеми бідності та соціального відторгнення покликані заходи у царині регулювання оплати праці та вдосконалення системи соціальних виплат в контексті підвищення трудових доходів, зниження рівня їх диференціації, збільшення обсягів соціальних трансфертів. Для вирішення проблеми бідності більшість країн ЄС у системі соціального захисту передбачили існування різних форм матеріальної допомоги з малозабезпеченості, широко реалізують програми захисту сімейних доходів. На відміну від України, соціальні трансферти у ЄС показують високий рівень ефективності, знижуючи показники бідності на третину, а показник нерівності у доходах (індекс Джині) – на чверть. У країнах ЄС у різній формі розроблені й функціонують державні програми підтримки і стимулювання корпоративної соціальної відповідальності та розвитку соціальних підприємств.

Узагальнюючи результати проведеного дослідження теорії та практики застосування фінансового інструментарію для реалізації соціальної політики, керуючись бажанням запропонувати заходи для підвищення його ефективності, вважаємо за необхідне вжити наступних кроків:

- відмовитись від використання «гібридних» соціальних стандартів, які позбавлені економічного сенсу і забезпечити приведення прожиткового мінімуму, мінімальної заробітної плати до обґрунтованих розмірів. Необхідно подолати штучне заниження вартості робочої сили, внаслідок чого заробітна плата нині втратила відтворювальну та стимулюючу функції. Серед можливих варіантів для цього є впровадження індикативної мінімальної зарплати (диференційованої за галузями, посадою працюючого), що дасть змогу вивести з тіні значний обсяг фонду оплати праці;

- повернутись до прогресивної шкали при оподаткуванні особистих доходів із введенням неоподаткованого мінімуму доходів громадян на рівні мінімальної заробітної плати. При цьому доцільно застосовувати помірно прогресивну шкалу ставок податку з крайніми її параметрами на рівні 15% (для доходів в розмірі 1-2 НМД, або є мінімальних заробітних плат) та 35%

(для доходів понад 20 НМД). Кількість ставок має бути обмеженою для зручності адміністрування податку і спрощення розрахунку податкового зобов'язання для платників;

– посилити роль адресних соціальних трансфертів у складі форм соціального захисту населення. Першим кроком у цьому плані має стати формування Єдиного реєстру осіб, які отримують соціальну допомогу (пільг, виплат, послуг), а також посилення відповідальності одержувачів соціальних виплат за подання завідомо неправдивої інформації, яка суттєво вплинула та можливість призначення або розмір допомоги. Виявлення таких фактів має спричиняти не лише припинення виплати нарахованої допомоги і повернення виплачених сум, але й накладання штрафних санкцій за давання збитків державі та заборону звертатися за будь-якими формами підтримки до органів соціального захисту впродовж наступних років;

– перейти до непрямого фінансування суспільних послуг в усіх галузях соціальної сфери, забезпечити демократизацію їх надання з можливістю участі у цьому процесі приватних структур. Впровадження цього засвідчить реальний перехід від фінансування закладів до безпосереднього фінансування послуг, стане потужним мотиватором до підвищення їх якості, встановить пряму залежність між обсягом послуг отриманим фінансуванням. Водночас, допуск приватних структур до надання суспільних послуг засвідчить ліквідацію дискримінації з боку держави стосовно осіб, які отримують ці послуги у приватних закладах;

– впровадити механізм соціального замовлення на соціальні послуги, тобто їх надання шляхом залучення на договірній основі суб'єктів господарювання. Органи влади будуть виступати замовниками послуг для споживачів та відбирати їх постачальників на умовах конкурсу. Обсяг бюджетного фінансування в рамках соціального замовлення розподіляється між цільовими соціальними програмами чи проектами, які передбачають чітке визначення результатів їх виконання.

АНОТАЦІЯ

Балан М. М. «Вдосконалення фінансового механізму реалізації соціальної політики України».

Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня магістра зі спеціальності «072 Фінанси, банківська справа та страхування» за магістерською програмою професійного за спрямування «Державні та муніципальні фінанси». – Одеський національний економічний університет. - Одеса, 2018.

У роботі розглянуто економічну сутність, завдання та необхідність соціальної політики на різних рівнях економічної системи, підсистеми а також інструменти фінансового механізму її реалізації. Проаналізовано практика фінансового забезпечення соціальної політики за рахунок ресурсів системи публічних фінансів, приватного сектору економіки, а також реалії фінансового регулювання соціального розвитку. Висвітлені пріоритети та запропоновано напрями оптимізації вітчизняної моделі фінансового механізму реалізації соціальної політики в контексті використання зарубіжного досвіду.

Ключові слова: фінансовий механізм, фінансове забезпечення, соціальна політика.

ANNOTATION

Balan MM "Improvement of financial mechanism of realization of social policy of Ukraine".

Qualification work for obtaining an educational master's degree in specialty "072 Finance, Banking and Insurance" under the master's program of professional direction "State and municipal finances". - Odessa National University of Economics. - Odessa, 2018.

The article deals with the economic essence, tasks and necessity of social policy at different levels of the economic system, subsystems and tools of the financial mechanism for its implementation. The practice of financial support of social policy from the resources of the public finance system, the private sector of the economy, as well as the realities of financial regulation of social development is analyzed. The priorities were highlighted and directions of optimization of the domestic model of the financial mechanism for implementing social policy in the context of the use of foreign experience were proposed.

Key words: financial mechanism, financial support, social policy.